

A Bartók Béla Emlékház rekonstrukciója és újjáélesztése 2005-2006

Virághalmy Ágnes

Aki ismeri Bartók Béla zenéjét, elragadhatja a korra való érzékenysége, és az az elementáris ősi erő, és az a mód, ahogy ezt a kettősséget szikár szigorúsággal és finom humorral fogja össze. De honnan van az érzékenység, a humor és az ősi erő? Talán segít megérteni Őt, ha meglátjuk azokat a tárgyakat, amiket élete során maga köré gyűjtött, és használta őket. Erre ad lehetőséget, a most közel kétharmadával több tárgyat bemutató kiállítás Bartók Béla utolsó lakhelyén. 1940-ben hat hónapra távozott el második feleségével, Pásztory Dittával Magyarországról, a Csalán úti bérelt házat fiára bízva, melyet még egy évig bérelt. A villában három menekült lengyel család élt ekkor. A világháború és Bartók amerikai anyagi nehézségei és betegsége megakadályozták abban, hogy hazajöhessen. A háborús infláció miatt a kétszintes ház bérletét egy év múlva megszüntette, bútorzatát és személyes tárgyait fiával, Bélával raktárba vitette. Halála előtt pár hónappal, 1945 nyarán fiához írt levelében szomorúan írt Magyarország újbóli, de most már szovjet megszállásának veszélyéről.

A második világháború után kialakult diktatúra alatt a házat államosították, és családokat telepítettek be. 1955-ig Bartók Béla zenéje sem volt hallható. Sokáig „indexen” voltak bizonyos művei, melyek a külföldi elismertség és a hazai zenei szakma nyomására lassan váltak újra hallhatóvá. 1981-ben, Bartók Béla születésének centenáriuma alkalmából a Főváros múzeumává nyilvánította Bartók utolsó magyarországi otthonát. Bár örökösei, két fia, szerette volna az eredeti állapotban látni a házat, hiszen a csodával határos módon a bútorok, az apró használati tárgyak, ruhaneműk, gyűjtött népművészeti tárgyak és hangszerek megúszták Budapest bombázását (a múzeumok számára gyűjtött anyag jó része elpusztult), az akkori divat és akarat ezt nem tette lehetővé. Az első emeleti szobákat összenyitva és egy középülethez való lépcsőház hozzátoldásával koncerttermet „csináltak”, a homlokzatot letakarták egy krómaccél kapuzattal, a felső emeleti szobákban tablós vitrines kiállítást rendeztek be, Bartók Bélának csak a kicsiny dolgozószobája maradt. Bár már akkor felmerült, hogy a tetőteret be kellene építeni az apróbb relikviák számára, és ifjabb

Bartók Béla 2 millió forinttal, mely az akkori építkezés egyharmada volt, támogatta a múzeumlapítást, a bútorok és a tárgyak nagy része nem kerülhetett a nyilvánosság elé. Megdöbbenve tapasztaltam, hogy egy irodai szekrényben 25 évig összezsúfolódva tartották a soha meg nem rendezett ún. ideiglenes kiállításához elkért textíliákat, tönkrement rovar- és ásvány gyűjtemény Bartók által gondosan felcímkézett dobozait. Ifjabb Bartók Béla élete végéig szomorúan emlegette, hogy az általa őrzött relikviák nem kerülhetnek eredeti, méltó helyükre. 1988-ban hosszas egyeztetés után ifjabb Bartók Béla és Bartók Péter, hazahozta Apjuk hamvait, akit szűkebb családja tagjainak hamvaival egy díszsírhelyen temettek újra a budapesti Farkasréti Temetőben. Egy évre rá 1989-ben megkezdődött Magyarországon a rendszerváltás. Ifjabb Bartók Béla halála előtt, gyermeke nem lévén, keresztfiára, Vásárhelyi Gáborra bízta a hagyaték gondját, aki elhatározta, hogy beteljesíti keresztapja vágyát, és felajánlotta a Fővárosi Önkormányzatnak, hogy a zeneszerző jogdíjaiból származó jövedelemből kibővíti a kiállítást és helyreállítja a házat. Az adományt a Főváros közel 8 éves kálvária után végül elfogadta, így 2006-ra, Bartók Béla születésének 125. évfordulója tiszteletére sikerült felújítania a házat, és az eredetközeli állapotot helyreállítani. Ez nem egy egyszerű pénzadományt jelentett okulva az 1981-es tapasztalatokból, hanem a kész kiállítás átadását, ami egy éves megfeszített munkát igényelt, úgy, hogy az építészeti munkák, 2005. szeptember 26. után koncerteztek a házban, vagyis lakva kellett a belsőépítészeti munkákat elvégezni 2006. március 25-re, a jeles napra.

Az épületet teljesen új koncepció szerint alakítottuk át. Kompromisszumként megmaradt a koncertterem, ezért a hiányzó három szoba helyett végre a tetőteret beépítettük, ahova vitrinekbe kerültek Bartók Béla személyes tárgyai. Az emeleti szobákba, melyek az eredeti beosztást mutatták, kerültek a földszinti étkező és fogadó-bútorok, valamint érintetlenül maradt a dolgozószoba elrendezése a rekonstrukció alatt szintén restauráltatott gyakorló, komponáló zongorával. A homlokzatról eltűntettük a középületi grandiózus kapuzatot, amely befedte a kis villa emeleti ablakait is. Helyette Pölöskei József ötvösművész életének utolsó munkája díszíti a bejáratot. Már halálos betegen, fizikai erejét nem kímélve fejezte be munkáját, ő maga emelte be a vörösréz előtetőt, tette fel a kapuszárnyakra a rátéteket. Mindig megilletődve nyitok be a házba azóta is. A ház színezését az eredeti fotók szerint állítottuk helyre. A ház oldalához épített külső, az 1981-es felújítás során elbontott, eredeti bejáratot már nem volt lehetséges visszaépíteni, hiszen akkor a koncerttermet meg kellett volna szüntetni, ezért megmaradt a négyzetrácsos acélszerkezetű lépcsőház. Annyiban könnyítettünk ezen a monstrum szerkezeten, hogy a vasszerkezet belső felületét fehérre festettük, és a drabális korlátszerkezetet Kós Károly építész által tervezett típuskorlátra cseréltük. Kós Károly a magyar építészetben hasonlóképpen járt el, mint Bartók Béla a zenében, beépítette a Kárpátmedence népi motívumait az egyetemes építészetbe. Az orsótérben „Bartók Béla életútja” jelkép feszül, amely egy kerámiából készült Kárpát-medence térképből (melyen kis fényekkel jelöltük Bartók népdalgyűjtő útjainak fontosabb állomáshelyeit) és az abból kinövő nemzeti trikoloron csigavonalban megjelenő harmadik zongoraverseny kéziratot particellájából áll. A lépcső tetején állva láthatjuk az utolsó oldalt, melyen, szívszorító módon szembesülhetünk a vége felirattal. A partitúra kéziratának eredetijét Washingtonban, a Kongresszusi Könyvtárban őrzik melyet volt szerencsém az igen nívós amerikai ünnepsorozat egyik koncertje lakalmából (a magyarországi Bartók Vonósnégyes Bartók VI. vonósnégyesét adta elő) a kezemben tartani. A régi ebédlő-

nappali és fogadó szinten, ma a megújult koncertteremben neves magyar és külföldi előadók tisztelegnek a nagy művész emléke előtt. A terem teljesen megváltozott, a falak és a mennyezet hófehér, az ablakokon erdélyi székely, azsúrozott, fehér függönyök vannak, melyeket az Emlékház újjávarázsolásának tiszteletére barátnóm, Sztojka Jolán hímzett Farkaslakán. A zenészek mögötti falon Pérel Zsuzsa külön ide készített gobelinje tör a mennyezetre, az általam tervezett nyárádszentgyörgyi rátétes, oromfali dísz alapján komponált életfába. Bár nem beszéltünk össze, szép volt rácsodálkozni, hogy amíg Zsuzsa az egyetemes örökkévalóságot szötte 8 hónapig, addig én a Feltámadás motívumán gondolkodtam egy erdélyi magyar mesterember fejével. Szépen kiegészítik egymást. Hogy a zenészeknek még jobban megnehezítsem a dolgát, velük szemben, középre tettem a falra Bartók Béla egyik legszuggeszívőbb fotóját, ahogy szigorú, barna szemével számonkéri az előadót. A hajdani ebédlő-nappali és a vele, egy négyszárnyú ajtóval összenyitható szoba, mely Pásztory Ditta szobája volt, és melyekben két zongora állt, ma a kicsiny koncertterem, melyben modern digitális hangrögzítési lehetőség, valamint térhatású hanggal kiegészített filmvetítési lehetőséget is beszereltünk. A falakon Bartók Béláról készült fotókkal illusztráltam, hogy ez a tér annak idején szervesen kapcsolódott a ház többi részéhez. A fényképek nagy része először látható a jogörökös, Vásárhelyi Gábor jóvoltából, hiszen Bartók családi, intim pillanatait mutatják. Az emeleten három helyiségben lehet végre megcsodálni Bartók használati bútorait: ebédlő garnitúráját, ruhás szekrényeit, faragott székeit, könyves vitrineit. Több garnitúra darabjai láthatók itt, hiszen Bartók fiatalakora óta gyűjtötte ezeket a népi mivesz bútorokat, jó néhányat megrendelésre. Mind dúsán faragott, gazdag motívumkinccsel ellátott szép tárgy, melyek elkészíttetése annak idején sem volt olcsó mulatság. Volt olyan, hogy hosszan spórolt egy-egy megrendeléshez, mivel ezek a bútorok a paraszti világban is értékes és drága holmik voltak, általában a tisztaszobát díszítették. Bartók Béla ezzel bizonyítja, hogy nem csak a népzene emelte az őt megillető helyre kutató munkájával, tudományos összehasonlító elemzéseivel, hanem az egész népi művészetet, annak viseletével, ünnepi, dúsán díszített tárgyaival, gazdag, a történelemben mélyen gyökerező jelrendszerével. Ékes példája ennek a Cantata Profana, aminek sokszorosán réteges szimbólum rendszerén a mai napig gondolkodnak a műelemzők. Egyben egyetértenek: Bartók Béla a Természet és annak romlatlan gyermekeinek egyetemlegességét és sérülékenységét öntötte zenébe, megérezve a kort, ami ezen átgázolva saját halálát idézi elő. Az a kölcsönös szeretet és tisztelet, ahogy egy zenei zseni alázattal szolgálva járta a falvakat, visszaköszön az ebédlőasztal vésetén. Virágok között, betűnként véste bele a lapjába tisztelete jeléül Péntek Gyugyi György: B-A-R-T-Ó-.-K (a K már nem volt szimmetrikus, ezért oldalra esett!) és a másik szélén B_É_L_A nevét. A nagy zeneszerző becsben tartotta ezeket a bútorokat, De gyűjtött szőttest, párnát, abroszt, kis ruhát, bokályt, hímes tányért, és a természetet, rovar, kavicsot, ásványt, növényt és kagylókat, mindent, ami ezt a számára egyedül fontos, tiszta világot elvitte otthonába. Ezek között élt, és innen lehet megérteni a zenéjében fellelhető ősi erőt.

Meg kell említenem, hogy az emeleti ablakokat díszítő drapériákat és a padládán levő díszpárnákat a Bartók által gyűjtött anyag alapján, mostanában, 2005 folyamán hímezte hat erdélyi asszony egy éven keresztül. Erre azért volt szükség, mert az idők folyamán eltűntek a textíliák, azok, amelyek megmaradtak, restauráltattuk, koruknál és állapotuknál fogva nem tehetők, csak védett vitrinekbe. Ezeket, Bartók Béla személyes tárgyaival együtt, a beépített tetőtérben láthatjuk.

A tetőtér eredeti faszerkezetét láthatóan hagyva, sötétkék színnel jeleztem, hogy ez a tér nem tartozott az eredeti lakóhelyiségekhez. A véletlen szülte, hogy pont hét vitrint tudtunk csak kialakítani a fagerendák között. Így óhatatlan a kapcsolódás a Kékszakállú herceg vára operához. A kicsiny padlástér közepét három üvegvitrin foglalja el, melyben Bartók Béla vándorlásait jelképezi az első, utazó köpenyével ún. malaclopójával, saruival, bőröndjével és fényképezőgépével együtt. A bőröndhöz tartozik egy igen személyes élményem. Amikor kerestük a kiállítandó tárgyakat, ifjabb Bartók Béla legeldugottabb szekrényében találtunk rá erre a kofferre. Mikor kinyitottuk, megdöbbenve szedtük elő a tartalmát. A malaclopót, a tokban levő szemüvegeket, a sarukat, kis dobozokat, melyekben a füldugói, a mandzsetta gombjai, egy kis koffer voltak gondosan összerakva. Mintha most jött volna haza. Elszorult a szívem, amikor a saruit a kezemben tartottam, hiszen még ma is jól láthatók a lába nyomai. Nem csodálom, hogy fia jól eldugta, szinte önmaga elől is ezeket az igazán személyes tárgyakat, hiszen annak idején, megrendítő módon Apja halálát csak napokkal később, az újságból tudta meg. A második vitrinben a családi kötelékeit mutattam meg, itt láthatók a családi nemesi címerrel díszített, lehelet finom üveg poharak és boroskancsó. A harmadik álló vitrinben kitüntetései, bocskai kabátja, aktatáskája, egy faragott, díszes fadoboz, mely a munkájához szükséges apróbb tárgyait rejtje és amerikai doktori palástja van. Ez a vitrin a hazai és nemzetközi zenei sikereit és munkáját jelzi. A fali vitrinekben népi gyűjtései: faragott tárgyak, korsók, tányérok, hangszerek, a bogár- és növénygyűjteményének megmaradt darabjai, valamint az ásvány- és kagyló gyűjteménye van. Az utolsó vitrinben személyes tárgyai, szemüvegei, füldugói (nagyon érzékeny volt a zajokra, ezért is választotta ezt, az akkor még szinte az erdő közepében levő házat), ceruzái, tollai, tintatartói és egyéb apró „kincses” dobozkái láthatók. Hátérbb van még egy üvegvitrin, ahol dúsan hímezett ingek, mellények járhatók körbe, hiszen Magyarországra jellemzően ezek „hátul” is igen gazdagok.

Bartók Béla annak idején a népdalgyűjtést a Néprajzi Múzeum megbízásából kezdte el. Nagy valószínűséggel az itt látható, és fia, Béla által gondosan és nagy-nagy szeretettel őrzött tárgyainál jóval gazdagabb anyagot adhatott át a múzeumnak. Sajnos a háború utáni káoszban ezek megsemmisültek. Erre utal igen elkeseredetten leveleiben:

(New York), 1945. jún. 6. levélrészlet

Édes Péter!

Sokat írtál abban az esetleges hazamenetelről, a jövőről. Ó, hát hogy gondolod azt? Nyilván még egy év múlva sem lesz alkalmatosság ami hazavigye az embert. Várni, Várni, várni és -sírni, sírni, sírni, sírni – ez az egész amit tehetünk. Mert lassanként kezdenek ideszivárogni a hírek, és ezek nagyon riasztók. Megdöbentők. () A hír teljesen zavaros, nem tudni mi pusztult el, hol pusztult el. Mi az hogy „5 évi”? ha „40 évi” a munka? A felvételek, vagy a lejegyzések vagy minden elpusztult? Hogy-hogy? Hiszen a lejegyzések 3 különböző helyen voltak.

(Saranac Lake), 1945. júl. 19. levélrészlet

Édes Péter!

Amint Kodály úr írja ☺ - A Néprajzi Múzeumban áprilisban rablók sok hengert összetörtek.-

Egy és más teljesen elképesztő. Így pl. hogy a hengerek összetörése áprilisban történt és rablók műve! Hát miféle közbiztonság van ott (a megszálló Urak – pardon, elvtársak – jóvoltából) hogy még a múzeumokba is betörnek. Kik törtek be? Urambocsá – tán csak nem az illető „rendtartó” megszálló urak?! A dolog rendkívül gyanús.

Virághalmy Ágnes designer
A Bartók Béla Emlékház belsőépítésze

Bartók Béla honlapja: www.bartok.hu

Bartók Béla Emlékház címe: 1025 Budapest II., Csalán út 29.

Telefon : (36-1) 3942100; Fax.: (36-1) 3944472;

Email: bartok-1981@axelero.hu

Honlap: www.bartokmuseum.hu

Virághalmy Ágnes 1960-ban született Budapesten. 1987-ben diplomázott a Magyar Iparművészeti Főiskola Belsőépítész szakán nívódíjas diploma munkája a mai Hagyományok Háza részére készült a Néptáncosok Szakmai Háza építészeti, belsőépítészeti. Kedvenc területe a műemléki épületek belső tereinek rekonstrukciója pl. XIX. Ker. Önkormányzat, Gerbeaud. 2006. március 25. Bartók Béla Emlékház rekonstrukció és kiállítás.